

การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรในประเทศไทย: สถานการณ์ แนวโน้ม และความแตกต่างทางเพศและอายุ*

Support Exchanges between Aging Parents and Adult Children in Thailand: SituationTrend and Gender-Age Differences

ชลธิชา อัสวานิรันดร์**

Chonticha Asavanirandorn

ผศ.ดร.วิราภรณ์ โพธิศิริ***

Asst. Prof. Dr. Wiraporn Pothisiri

บทคัดย่อ

ปัจจุบันประเด็นที่พูดถึงกันอย่างมากในสังคมสูงวัย คือ การเกื้อหนุนผู้สูงอายุ และบทบาทของผู้สูงอายุในครอบครัว งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ และแนวโน้มของการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งศึกษาความแตกต่างระหว่างเพศและอายุกับการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุน การศึกษาใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2537 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2554 ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุไทยยังคงได้รับการเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจและสิ่งของจากบุตรไม่แตกต่างจากในอดีต โดยผู้สูงอายุหญิงและผู้สูงอายุที่อายุน้อยกว่าจะได้รับการเกื้อหนุนมากกว่าผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยกว่า แต่ด้านการดูแลปรนนิบัติในกิจวัตรประจำวัน กลับพบว่า ผู้สูงอายุที่ได้รับการดูแลในการทำกิจวัตรประจำวันจากบุตรมีแนวโน้มลดลงค่อนข้างมาก ส่วนประเด็นการให้การเกื้อหนุนแก่บุตรนั้น พบว่า ผู้สูงอายุยังคงมีศักยภาพในการเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจแก่บุตรและมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นตามเวลา โดยผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยกว่าจะให้เงินแก่บุตรมากกว่า

คำสำคัญ: พ่อแม่ผู้สูงอายุ บุตร การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุน การวิเคราะห์เปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร: บริบทปัจจัยกำหนด และผลกระทบต่อสุขภาพจิต”

This article is based on Ph.D. thesis “Support Exchanges between Parents and Adult Children: Context, Determinants, and Consequences on Parents’ Emotional Well-being”.

** นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Ph.D. Candidate, College of Population Studies, Chulalongkorn University. Corresponding author, e-mail : sine_cat@hotmail.com

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

Assistant Professor, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Advisor

Abstract

Nowadays, two of the most discussed topics in aging society are aging support and the role of the elderly in families. This study focuses on investigating the situation and trend of support exchanges between aging parents and their adult children. The purpose of this study is to examine the changes in how adult children support the elderly at present and in the past as well as support for gender-age differences. The work applies data from the Survey of Older Persons in Thailand in 1994, 2002, and 2011. The result shows that Thai elderly receive the same financial and material support from adult children as in the past; females and older elderly receive more support than males and younger elderly. However, daily activity support has decreased dramatically. On the flip side, the elderly still have potential for financial support of their children; this trend increases over time; males and younger elderly give more financial support to their children.

Keywords: aging parents, adult children, support exchanges, trend analysis

บทนำ

ประเทศไทยได้ผ่านกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากร ซึ่งหมายถึง มีการลดลงอย่างรวดเร็วของอัตราการเกิด และอัตราการตาย โดยภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยได้ลดต่ำลงอย่างมาก และรวดเร็ว จนในปี พ.ศ. 2554 อัตราเจริญพันธุ์รวมเหลือเพียง 1.6 คน (วิพรรณ ประจวบเหมาะ และชลธิชา อัศวินรันดร์, 2555) ซึ่งนับได้ว่าประเทศไทยมีภาวะเจริญพันธุ์ที่ต่ำกว่าระดับทดแทน ประกอบกับการลดอัตราการตาย ดูได้จากอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของทั้งประชากรชายและหญิงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยตลอด โดยอายุคาดหมายเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเพิ่มขึ้นจาก 70 ปี เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว เป็น 74 ปี ในปัจจุบัน โดยผู้หญิงจะมีอายุยืนยาวกว่าผู้ชายประมาณ 6-8 ปี (United Nation, 2013) จากทั้ง 2 ปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้สัดส่วนของประชากรวัยเด็กลดลงอย่างมาก ในขณะที่สัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยในที่สุด

ในสังคมสูงวัยนี้ แหล่งที่เป็นที่พึ่งให้กับผู้สูงอายุได้มากที่สุด คือ ครอบครัว ซึ่งการเกื้อหนุนหรือการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจภายในครอบครัว มีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความอยู่ดีมีสุขหรือสวัสดิภาพของผู้สูงอายุในประเทศไทย โดยรูปแบบของการแลกเปลี่ยนที่สำคัญในครอบครัว คือ การแลกเปลี่ยนกันของคนต่างรุ่น โดยเฉพาะระหว่างบิดามารดาสูงอายุกับบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ (จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ, 2552: 47) การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร สามารถเกิดได้ 2 ทิศทาง ทั้งผู้สูงอายุเป็นผู้รับการเกื้อหนุนและเป็นผู้ให้การเกื้อหนุน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การ

เงินและสิ่งของ และในเชิงแรงงาน เช่น บุตรสามารถดูแลผู้สูงอายุในการทำกิจวัตรประจำวัน ในขณะที่ผู้สูงอายุสามารถช่วยดูแลบ้านการเลี้ยงดูหลาน เป็นต้น นอกจากนี้ การที่บุตรอยู่อาศัยร่วมกันกับผู้สูงอายุถือเป็นอีกลักษณะหนึ่งของการเกื้อหนุนผู้สูงอายุที่สำคัญและเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยแต่เดิม

ในปัจจุบันสภาพสังคมมีการเปลี่ยนไปส่งผลกระทบต่อให้ขนาดครอบครัว หรือจำนวนบุตรลดลง ส่งผลให้ผู้สูงอายุในรุ่นหลังมีบุตรที่จะมาเกื้อหนุนจำนวนน้อยลงกว่าในอดีต กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2545 กว่าร้อยละ 60 ของผู้สูงอายุมีบุตรมากกว่า 4 คน แต่จากการคาดประมาณในปี พ.ศ. 2573 ผู้สูงอายุที่มีบุตรต่ำกว่า 2 คน จะมีมากถึงร้อยละ 60 (จอห์น โนเดล และนาพร ชโยวรรณ, 2552) นอกจากนี้จากข้อมูลของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบการลดลงอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่บ้านเดียวกันกับบุตรทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท (Knodel, Prachuabmoh, & Chayovan, 2013)

จากสถานการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดความกังวลว่าอาจส่งผลโดยตรงต่อศักยภาพการเกื้อหนุนจากบุตรในอนาคต ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีความพยายามหาหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อศึกษาสถานการณ์ของผู้สูงอายุและการติดตามการเปลี่ยนแปลงของระบบการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ (จอห์น โนเดล และนาพร ชโยวรรณ, 2552) โดยที่ผ่านมายังมีงานวิจัยจำนวนไม่มากที่ให้หลักฐานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการเกื้อหนุนผู้สูงอายุได้อย่างชัดเจน มีเพียงงานวิจัยของจอห์น โนเดล และนาพร ชโยวรรณเท่านั้นที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประเด็นดังกล่าว ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาประเด็นการเปลี่ยนแปลงการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรทั้งในมิติที่ผู้สูงอายุเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจระดับประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมาวิเคราะห์เพื่อให้ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถอธิบายสถานการณ์ดังกล่าวในระดับประเทศได้ใกล้เคียงที่สุดการวิจัยนี้ยังศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นความแตกต่างทางลักษณะทางประชากรที่สำคัญ ได้แก่ เพศและอายุ กับการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรอีกด้วย

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนแนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มแนวคิด ได้แก่

1. แนวคิด/ทฤษฎีหลักที่เกี่ยวข้องกับการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร

Lee and Xiao (1998) ได้อธิบายความสำคัญของการมีอยู่ของการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร โดยผ่าน 2 แนวคิดหลัก โดยแนวคิดแรกคือ แนวคิดที่ว่าด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของกลุ่ม (The corporate group model) เน้นถึงการมีความสัมพันธ์ร่วมกันในระยะยาว เป็นการส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างรุ่น โดยในสังคมที่มีความต้องการแรงงานที่มีทักษะสูงจะเป็นแรงจูงใจให้บิดามารดาตัดสินใจลงทุนด้านการศึกษาให้บุตรของตน และเมื่อบุตรมีหน้าที่การงานที่มั่นคงแล้วบิดามารดาจะได้รับผลตอบแทนในภายหลัง แนวคิดที่สอง คือแนวคิดที่ว่าด้วยความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (The mutual aid model) เป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างรุ่นที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้นและต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต โดยให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นผู้ให้การช่วยเหลือในสังคมที่มีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ บุตรจะย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองเพื่อทำงาน ผู้สูงอายุจึงมีบทบาท

ในการเลี้ยงหลานและจะได้รับสิ่งตอบแทนเป็นเงินที่บุตรส่งกลับมาให้ ซึ่งการแลกเปลี่ยนนี้จะเกิดขึ้นในระยะเวลาที่ไม่แตกต่างกันมากนัก

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) เป็นทฤษฎีที่ศึกษาขั้นตอนการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล โดยมีพื้นฐานอยู่บนบรรทัดฐานของการให้ต่างตอบแทน (Reciprocity) (Turner, 1986) โดยผู้สูงอายุจะอยู่ทั้งในฐานะผู้รับการดูแลจากคนในครอบครัว และฐานะผู้ให้การเกื้อหนุนสมาชิกในครอบครัว เมื่อการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นทั้ง 2 ฝ่าย จะถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียม

ในปัจจุบันความกตัญญู เป็นบรรทัดฐานทางสังคมเกี่ยวกับบทบาทของสมาชิกในครอบครัว โดยบทบาทดังกล่าวเริ่มจากบิดามารดามีหน้าที่ต้องให้การศึกษา ดูแลเอาใจใส่บุตรทุกช่วงวัยของชีวิต ซึ่งถือเป็นสิ่งที่กำหนดให้บุตรต้องดูแลบิดามารดาเพื่อเป็นการตอบแทนในภายหลัง แสดงให้เห็นว่าแต่ละฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ของตนเองที่แตกต่างกันไปในบริบทของความกตัญญู (Ng, Philips, & Lee, 2002; K.-T. Sung, 1998)

การแลกเปลี่ยนจะเกิดขึ้นตามอายุและการเปลี่ยนแปลงตามช่วงชีวิตของทั้งผู้สูงอายุและบุตร บทบาทของการเป็นผู้ให้การเกื้อหนุนจะพบมากในวัยกลางคน โดยเฉพาะให้การเกื้อหนุนกับเด็กและผู้สูงอายุ และบางคนยังคงบทบาทของการให้การเกื้อหนุนไปจนถึงวัยสูงอายุเรื่อยไปจนถึงอายุที่เป็นผู้รับการเกื้อหนุนแต่เพียงอย่างเดียว (Morgan, Schuster, & Butler, 1991)

2. แนวคิดเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างเพศกับการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร

เพศเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างการเกื้อหนุนในผู้สูงอายุ (Li, Feldman, & Jin, 2004) ในบริบทของสังคมปัจจุบันที่ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศยังคงปรากฏอยู่ พบว่า ผู้สูงอายุหญิงจะเสียเปรียบในหลายด้านด้วยกัน เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม (HelpAge International, 2000) แต่เมื่อพิจารณาประเด็นการเกื้อหนุนที่ได้รับจากบุตร กลับพบว่า ผู้สูงอายุหญิงมีแนวโน้มจะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรทั้งในด้านกายภาพและจิตใจมากกว่าผู้สูงอายุชาย (Friedman, Knodel, Bui, & Truong, 2002) ดังเห็นได้จากมารดาสูงอายุได้รับความเอาใจใส่จากบุตรมากกว่าบิดาสูงอายุ (Wolf, 1972) นอกจากนี้ผู้สูงอายุหญิงยังมีบทบาทหลักในครอบครัว เช่น การดูแลเรื่องภายในบ้าน ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุหญิงยังคงมีความสำคัญต่อครอบครัวมาก (Lopata, 2002) เป็นต้น ในขณะที่บทบาทในเชิงเศรษฐกิจจะเป็นของผู้สูงอายุชาย (Gibson, 1996) ทำให้ผู้สูงอายุชายเป็นผู้ให้การเกื้อหนุนแก่บุตรมากกว่าผู้สูงอายุหญิง

3. แนวคิดเกี่ยวกับความแตกต่างอายุกับการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร

อายุเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างการเกื้อหนุนในผู้สูงอายุ จากแนวคิดมุมมองตลอดช่วงชีวิต (life-course perspective) การศึกษาบทบาทของอายุจะต้องคำนึงถึงเรื่องเวลาและประสบการณ์ของคนในรุ่น เนื่องจากในแต่ละช่วงชีวิตของแต่ละบุคคลนั้นจะมีสถานการณ์ที่เกิดขึ้นต่อตัวเองและครอบครัวแตกต่างกันออกไป (Antonucci, Jackson, & Biggs, 2007) ซึ่งส่งผลให้เกิดการเกื้อหนุนที่ต่างกันตามรุ่นคน Hareven (1991) ได้แบ่งเวลาของบุคคลออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) เวลาของบุคคล ซึ่งในที่นี้หมายถึงอายุนั่นเอง (Individual time) อายุเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ และความต้องการ (Mitchell, 2003) บุตรมีหน้าที่ที่ต้องให้ความ

ช่วยเหลือและดูแลบิดามารดา เพราะฉะนั้นบิดามารดาที่อายุมากขึ้นจะได้รับการเกื้อหนุนที่เพิ่มมากขึ้นด้วย (Zuo, Wu, & Li, 2011) 2) เวลาของครอบครัว (Family time) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะหรือบทบาทของสมาชิกในครอบครัว เช่น สถานภาพสมรส การมีบุตรหลาน สถานภาพการทำงาน เป็นต้น ซึ่งบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลาของสมาชิกในครอบครัวนั้นย่อมมีผลต่อการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และ 3) การมีประสบการณ์ของคนในแต่ละรุ่นปี (Historical time/Cohort effect) หมายถึง ประสบการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกันของคนแต่ละรุ่นเช่น การอยู่ในช่วงที่มีภาวะเจริญพันธุ์ที่ต่างกัน ทำให้เกิดทัศนคติเกี่ยวกับประเด็นการเกื้อหนุนที่แตกต่างกันในแต่ละรุ่น เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา ซึ่งผู้วิจัยใช้ข้อมูลแบบตัดขวางระดับประเทศ (Cross-sectional data) จากโครงการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย ทั้งหมด 3 ปีมาวิเคราะห์ ได้แก่ ปี พ.ศ. 2537 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2554 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติผู้วิจัยได้ทำหนังสือขอใช้ข้อมูล และได้รับการอนุมัติให้ใช้ข้อมูลดังกล่าวเป็นที่เรียบร้อยแล้วผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะประชากรที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป โดยการได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สิ่งของ และการดูแลในการทำกิจวัตรประจำวันโดยเปรียบเทียบทั้ง 3 ช่วงเวลา ในส่วนของการให้การเกื้อหนุนแก่บุตร ศึกษาเพียงด้านเดียว คือ ด้านเศรษฐกิจและเนื่องจากปี พ.ศ. 2537 ไม่มีข้อคำถามในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงศึกษาเปรียบเทียบ 2 ช่วงเวลา ได้แก่ ปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2554

2. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติSPSS for Windows โดยนำเสนอลักษณะทั่วไปของประชากรตัวอย่าง และวิเคราะห์การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรด้วยสถิติเชิงพรรณนา การแจกแจงอัตราร้อยละและใช้การวิเคราะห์ความถดถอยโลจิสติก แบบพหุ (Multiple Logistic Regression Analysis) สำหรับการวิเคราะห์ความแตกต่างทางเพศและอายุกับการเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ โดยนำปัจจัยคุณลักษณะส่วนบุคคลอื่นๆ ของผู้สูงอายุมาพิจารณาร่วมด้วย เช่น ตัวแปรรุ่นปี สถานภาพสมรส จำนวนบุตรที่มีชีวิต ลักษณะการอยู่อาศัย เป็นต้นและเพื่อให้ข้อมูลเป็นตัวแทนของประชากรกลุ่มอายุดังกล่าวของประเทศไทย ค่าประมาณการ (estimates) ที่ผู้วิจัยนำเสนอจะเป็นค่าที่ได้จากการปรับค่าถ่วงน้ำหนักเรียบร้อยแล้ว

ผลการวิจัย

1. ลักษณะทั่วไปของประชากรตัวอย่าง

จากตารางที่ 1 พบว่า ประชากรตัวอย่างในทั้ง 3 ช่วงเวลามีลักษณะค่อนข้างคล้ายกัน โดยที่ผู้

สูงอายุในทั้ง 3 ช่วงเวลามากกว่าครึ่งเป็นเพศหญิง อยู่ในวัยสูงอายุตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) และกว่าร้อยละ 90 เป็นผู้ที่มีสมรสแล้ว ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่มีบ้านญาติ และมากกว่าร้อยละ 60 อาศัยอยู่ในเขตชนบท ในด้านสุขภาพ พบว่า ผู้สูงอายุประมาณ 2 ใน 5 มีการประเมินตนเองว่ามีสุขภาพดี และมีผู้สูงอายุจำนวนน้อยมากที่ไม่สามารถทำกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม สามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงของลักษณะส่วนบุคคลที่สำคัญ ได้แก่ ประชากรตัวอย่างมีอายุเฉลี่ยที่เพิ่มสูงขึ้น มีการศึกษาที่ดีขึ้น เห็นได้จากสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จบชั้นประถมศึกษาขึ้นไปมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ สามารถเห็นได้ชัดเจนว่าผู้สูงอายุมีจำนวนบุตรที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง และอาศัยอยู่บ้านเดียวกันกับบุตรลดลง

2. การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร

2.1 การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรด้านเศรษฐกิจ

บุตรยังถือเป็นแหล่งเกื้อหนุนทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของผู้สูงอายุ เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่าสัดส่วนของผู้สูงอายุที่ได้รับเงินจากบุตรแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากร้อยละ 87.7 ในปี พ.ศ. 2537 เหลือร้อยละ 82.5 ในปี พ.ศ. 2554 และเมื่อนำมูลค่าของเงินที่ให้มาพิจารณาพบว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ได้รับเงินจากบุตรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามจำนวนเงินที่บุตรให้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ได้รับเงินจากบุตรอย่างน้อย 30,000 บาทต่อปี เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าเมื่อเวลาผ่านไป 10 ปี (ปี พ.ศ. 2545 เปรียบเทียบกับ พ.ศ. 2554)

ตารางที่ 1 การกระจายร้อยละของประชากรตัวอย่างจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลปี พ.ศ. 2537 - พ.ศ. 2554

	ปี พ.ศ. 2537	ปี พ.ศ. 2545	ปี พ.ศ. 2554
จำนวนตัวอย่างที่ไม่ถ่วงน้ำหนัก (คน)	7,878	24,835	34,173
ร้อยละของเพศหญิง	55.1	54.3	55.9
ร้อยละที่อายุ 60-69 ปี	64.3	62.7	57.8
อายุเฉลี่ย (ปี)	68.3	68.6	69.2
ร้อยละของผู้ที่มีสมรสแล้ว	97.9	97.5	96.1
ร้อยละของผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท	45.2	24.6	18.2
ร้อยละของผู้ที่ไม่มีบ้าน/ญาติ	95.9	95.7	92.5
ร้อยละของผู้ที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาขึ้นไป	57.6	71.0	83.5
ร้อยละของผู้ที่อยู่เขตชนบท	81.1	69.0	66.5
จำนวนบุตรเฉลี่ย (คน)	5.1	4.4	3.5
ร้อยละของผู้ที่อยู่อาศัยอยู่กับบุตร	72.8	65.9	56.5
ร้อยละของผู้ที่ประเมินว่าสุขภาพดี	38.3	45.7	42.7
ร้อยละของผู้ที่ไม่สามารถทำกิจวัตรได้ด้วยตนเอง	na	2.9	3.7

na คือ ไม่มีข้อมูล

เมื่อนำลักษณะการอยู่อาศัยของบุตรมาร่วมวิเคราะห์เพิ่มเติม จะพบว่า ในปี พ.ศ. 2537 และ พ.ศ. 2545 สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ได้รับเงินจากบุตร ของทั้งผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่ในครัวเรือนและมีบุตรอยู่นอกครัวเรือนแทบไม่แตกต่างกัน แต่ในปี พ.ศ. 2554 กลับพบว่า ผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่กับบุตร จะได้รับเงินมากกว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่ในครัวเรือนเดียวกันอย่างชัดเจน (เปรียบเทียบร้อยละ 81.8 กับ ร้อยละ 67.7) ซึ่งพบแบบแผนเช่นเดียวกันนี้เมื่อแบ่งตามจำนวนเงินที่ได้รับ ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ด้วยการที่บุตรย้ายถิ่นออกไปจากครัวเรือนเดิมเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น นั่นก็หมายถึงโอกาสส่งเงินกลับมาให้บิดามารดาสูงอายุและจำนวนเงินเพิ่มมากขึ้นนั่นเอง

2.2 การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรด้านสิ่งของ (เสื้อผ้า/ของใช้)

ในการเกื้อหนุนด้านสิ่งของนั้น ผู้วิจัยจำกัดการวิเคราะห์ในผู้สูงอายุที่มีบุตรที่อยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน เนื่องจากสมาชิกที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกันย่อมมีการแบ่งปันของใช้ สิ่งของร่วมกันในชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้นการศึกษาการแลกเปลี่ยนในเรื่องดังกล่าวสำหรับผู้สูงอายุที่อยู่บ้านเดียวกันกับบุตรจึงเป็นเรื่องยากในการวิเคราะห์ (จอห์น โนเดล และนาพร ชัยวรรณ, 2552) ซึ่งจากข้อมูลของทั้ง 3 ช่วงเวลา ดังปรากฏในตารางที่ 3 พบว่าการให้เสื้อผ้าและของใช้แก่ผู้สูงอายุก็ยังเป็นการเกื้อหนุนที่บุตรมักนิยมให้บิดามารดาสูงอายุ

ตารางที่ 2 ร้อยละของผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจจากบุตร จำแนกตามลักษณะการอยู่อาศัยของบุตร

การได้รับการเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจ	ปี พ.ศ. 2537	ปี พ.ศ. 2545	ปี พ.ศ. 2554
ได้รับเงินจากบุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรที่มีชีวิตอย่างน้อย 1 คน			
รวม	87.7	74.3	82.5
ได้รับอย่างน้อย 5,000 บาท/ปี	na	51.9	55.9
ได้รับอย่างน้อย 10,000 บาท/ปี	na	32.9	37.8
ได้รับอย่างน้อย 30,000 บาท/ปี	na	7.0	14.7
ได้รับเงินจากบุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่ในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน			
รวม	89.1	75.7	67.7
ได้รับอย่างน้อย 5,000 บาท/ปี	na	50.6	36.3
ได้รับอย่างน้อย 10,000 บาท/ปี	na	31.9	21.2
ได้รับอย่างน้อย 30,000 บาท/ปี	na	8.0	7.1
ได้รับเงินจากบุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน			
รวม	88.1	76.0	81.8
ได้รับอย่างน้อย 5,000 บาท/ปี	na	52.8	54.0
ได้รับอย่างน้อย 10,000 บาท/ปี	na	33.7	36.1
ได้รับอย่างน้อย 30,000 บาท/ปี	na	7.7	13.7

na คือ ไม่มีข้อมูล

2.3 การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรด้านการดูแลในการทำกิจวัตรประจำวัน

นอกเหนือจากการที่ได้รับการเกื้อหนุนด้านการเงินและสิ่งของจากบุตรแล้ว การเกื้อหนุนที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง คือ การได้รับการดูแลทางด้านร่างกายในการทำกิจวัตรประจำวันจากบุตร ซึ่งตารางที่ 4 พบว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีบุตรเป็นผู้ดูแลหลักในการทำกิจวัตรประจำวันมีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจนจากร้อยละ 67.2 ในปี พ.ศ. 2537 เหลือเพียงประมาณ 1 ใน 10 ในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยมีภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้การมีบุตรเพื่อมาดูแลนั้นน้อยลงไปด้วย นอกจากนี้ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อการดูแลในชีวิตประจำวัน คือลักษณะการอยู่อาศัยของบุตร (จอห์น โนเดล นภาพร ชโยวรรณ และวิพรรณ ประจวบเหมาะ, 2554) โดยสามารถเห็นได้ชัดเจนว่า ผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่บ้านเดียวกัน จะมีสัดส่วนของบุตรที่มาดูแลปรนนิบัติสูงกว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่นอกครัวเรือน เนื่องจากบุตรที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกับผู้สูงอายุนั้นสามารถดูแลปรนนิบัติได้ง่ายมากกว่าบุตรที่อาศัยอยู่ไกลจากผู้สูงอายุ

3. การให้การเกื้อหนุนแก่บุตรด้านเศรษฐกิจ

โดยภาพรวมเมื่อเปรียบเทียบบทบาทการเป็นผู้รับและผู้ให้ของผู้สูงอายุในการเกื้อหนุนด้านการเงิน จะพบว่า ผู้สูงอายุจะให้เกื้อหนุนด้านการเงินน้อยกว่าการเป็นผู้ได้รับ แต่แม้ว่าผู้สูงอายุจะไม่สามารถได้ให้เงินแก่บุตรเป็นประจำ แต่ในความเป็นจริงนั้นนับเป็นเรื่องปกติที่ผู้สูงอายุจะให้เงินแก่บุตรในบางโอกาส หรือเพื่อช่วยเหลือบุตรในยามจำเป็น(Knodel et al., 2013)

ตารางที่ 3 ร้อยละของผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนด้านสิ่งของจากบุตร

(ศึกษาเฉพาะผู้สูงอายุที่มีบุตรอาศัยอยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน)

การได้รับการเกื้อหนุนด้านสิ่งของ (เสื้อผ้า/ของใช้)	ปี พ.ศ. 2537 (n=6,638)	ปี พ.ศ. 2545 (n=21,243)	ปี พ.ศ. 2554 (n=28,919)
รวม	81.3	57.8	86.6
ทุกวัน/เกือบทุกวัน	na	na	1.0
อย่างน้อยทุกสัปดาห์	na	na	2.7
อย่างน้อยทุกเดือน	na	na	17.2
อย่างน้อยปีละครั้ง	na	na	86.6

na คือ ไม่มีข้อมูล

ตารางที่ 4 ร้อยละของผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนด้านการดูแลจากบุตรจำแนกตามลักษณะการอยู่อาศัยของบุตร

บุตรเป็นผู้ดูแลหลัก ในการทำกิจวัตรประจำวัน	ปี พ.ศ. 2537 (n=7,878)	ปี พ.ศ. 2545 (n=24,835)	ปี พ.ศ. 2554 (n=34,173)
ผู้สูงอายุที่มีบุตรที่มีชีวิตอย่างน้อย 1 คน	67.2	43.0	11.4
ผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่ในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน	76.1	56.3	18.7
ผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน	67.2	44.5	11.6

เมื่อพิจารณาแนวโน้มของการให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจแก่บุตรดังปรากฏในตารางที่ 5 พบว่าเมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 10 ปี การให้การเกื้อหนุนดังกล่าวเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 8.6 ในปี พ.ศ. 2545 เพิ่มขึ้นร้อยละ 15.2 ในปี พ.ศ. 2554 การที่ผู้สูงอายุสามารถให้เงินบุตรได้มากขึ้น อาจเนื่องมาจากการขยายระบบการให้เบี้ยยังชีพในปี พ.ศ. 2552 ทำให้ผู้สูงอายุมีเงินเพิ่มมากขึ้นแม้เพียงเล็กน้อย แต่ก็สามารถแบ่งปันให้สมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะบุตรได้เพิ่มมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณามูลค่าเงินที่ให้แก่บุตร พบว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ให้เงินแก่บุตรจะลดลงตามจำนวนเงินที่เพิ่มขึ้นทั้ง 2 ช่วงเวลา โดยปี พ.ศ. 2554 เงินที่ผู้สูงอายุให้บุตรจะมีมูลค่าน้อยกว่าในปี พ.ศ. 2545

หากนำลักษณะการอยู่อาศัยของบุตรมาร่วมพิจารณา จะพบว่า ทั้ง 2 ปีผู้สูงอายุที่มีบุตรที่อยู่ในครัวเรือนจะให้เงินบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่นอกครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2554 พบว่า ประมาณร้อยละ 17 ของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับบุตรให้เงินกับบุตร และลดลงเหลือเพียงร้อยละ 8 ในผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่กับบุตรซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Bertrand, Mullainathan, & Miller (2003) ที่พบว่า เมื่อผู้สูงอายุได้รับเงินช่วยเหลือจากภาครัฐที่เพิ่มขึ้น ก็มีโอกาที่จะให้เงินนี้กับบุตรที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกันมากกว่าให้กับบุตรที่อยู่คนละที่นอกจากนี้สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ให้เงินแก่บุตรยังลดลงตามจำนวนมูลค่าเงินที่เพิ่มขึ้นอีกด้วย

ตารางที่ 5 ร้อยละของผู้สูงอายุที่ให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจแก่บุตรจำแนกตามลักษณะ การอยู่อาศัยของบุตร

การให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจ	ปี พ.ศ. 2545	ปี พ.ศ. 2554
ให้เงินแก่บุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรที่มีชีวิตอย่างน้อย 1 คน		
รวม	8.6	15.2
ให้อย่างน้อย 5,000 บาท/ปี	11.9	8.7
ให้อย่างน้อย 10,000 บาท/ปี	7.5	5.8
ให้อย่างน้อย 30,000 บาท/ปี	2.5	2.8
ให้เงินแก่บุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่ในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน		
รวม	9.9	16.8
ให้อย่างน้อย 5,000 บาท/ปี	11.0	8.9
ให้อย่างน้อย 10,000 บาท/ปี	7.0	5.8
ให้อย่างน้อย 30,000 บาท/ปี	2.5	2.9
ให้เงินแก่บุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน		
รวม	8.2	8.4
ให้อย่างน้อย 5,000 บาท/ปี	11.9	4.9
ให้อย่างน้อย 10,000 บาท/ปี	7.4	3.3
ให้อย่างน้อย 30,000 บาท/ปี	2.3	1.5

4. ความแตกต่างระหว่างเพศและอายุกับการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร

เนื่องจากการวิเคราะห์ความแตกต่างในประเด็นดังกล่าวทั้ง 3 ช่วงเวลานั้น อาจจะกระทบด้วย ประสิทธิภาพของรุ่นแต่ละรุ่น (Historical time/Cohort effect) (Antonucci et al., 2007; Hareven, 1991) ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทยที่นำมาใช้ศึกษาในครั้งนี้เป็นข้อมูล 3 ช่วงเวลา คือ ปี พ.ศ. 2537 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2554 โดยแต่ละปีการสำรวจจะมีระยะเวลาที่ห่างกันประมาณ 8-9 ปี นั้นหมายความว่า ในปี พ.ศ. 2537 กลุ่มผู้สูงอายุที่อายุ 60-69 ปี จะมีอายุ 70-79 ปี ในปี พ.ศ. 2545 และ จะเข้าสู่อายุ 80 ปีขึ้นไป ในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่ากลุ่มคนกลุ่มเดียวกันที่มีประสิทธิภาพ ในชีวิตแบบเดียวกันได้มีการเคลื่อนตัวไปสู่รุ่นปีต่อไปเมื่อถึงการสำรวจครั้งต่อไป เพื่อเป็นการตัดผลกระทบ ของรุ่นปีออกไป ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ความแตกต่างดังกล่าวเพียงปีการสำรวจเดียว คือ ปี พ.ศ. 2554

4.1 ความแตกต่างระหว่างเพศกับการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร

เมื่อศึกษาการได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรในปี พ.ศ. 2554 ปรากฏดังตารางที่ 6 พบว่า ผู้สูงอายุหญิงมีโอกาสที่จะได้รับเงินจากบุตรสูงกว่าผู้สูงอายุชาย 1.287 เท่า ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับการได้รับสิ่งของ และการได้รับการดูแลในการทำกิจวัตรประจำวัน (ผู้สูงอายุหญิงมีโอกาสได้รับสิ่งของ และได้รับการดูแลในการทำกิจวัตรประจำวันสูงกว่าผู้สูงอายุชาย 1.199 เท่า และ 1.242 เท่าตามลำดับ) ซึ่งความสัมพันธ์ทั้งหมดมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สอดคล้องกับการศึกษาของ Lee, Netzer and Coward (1994) อุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ (2549) และ Knodel et al. (2013) ซึ่งอาจเนื่องมาจากส่วนใหญ่มารดาสูงอายุ จะเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบกิจกรรมในครัวเรือนเป็นหลัก และมีความใกล้ชิดกับ บุตรมากกว่าบิดาสูงอายุจึงมีแนวโน้มที่บุตรจะให้เงินเพื่อช่วยเหลือมารดาสูงอายุมากกว่าแต่พบความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามเมื่อพิจารณาการให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจแก่บุตร ผู้สูงอายุหญิงมี โอกาสที่จะให้เงินแก่บุตรต่ำกว่าผู้สูงอายุชาย 0.834 เท่า (ต่ำกว่า 16.6%) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.01สามารถอธิบายได้จากการทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุเพศชายที่มีโอกาสในการทำงานที่ จะได้ค่าตอบแทนมากกว่าผู้สูงอายุเพศหญิง จึงมีโอกาที่จะให้การช่วยเหลือด้านการเงินแก่บุตรมากกว่า เช่นเดียวกับการศึกษาของ Verbrugge and Chan (2008) และ Spitze et al. (2012)

4.2 ความแตกต่างระหว่างอายุกับการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร

นอกจากปัจจัยเรื่องเพศแล้ว ปัจจัยด้านอายุก็ส่งผลให้เกิดการเกื้อหนุนที่แตกต่างกันด้วย จากตารางที่ 6 พบว่า ในปี พ.ศ. 2554 ผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนทั้งด้านเศรษฐกิจ สิ่งของ และการดูแล ในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้นตามอายุที่มากขึ้น (เมื่อผู้สูงอายุมีอายุเพิ่มขึ้น 1 ปี มีโอกาสได้รับเงิน สิ่งของ และ การดูแลในชีวิตประจำวันสูงขึ้น 1.051 เท่า 1.046 เท่า และ 1.020 เท่า ตามลำดับ) และความสัมพันธ์ ทั้งหมดมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เป็นไปในทิศทางเดียวกับงานของ Lin et al. (2003) และ Sun (2002) เป็นต้น ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า เมื่ออายุมากขึ้นสภาพร่างกายของผู้สูงอายุก็ถดถอยลง ทำให้ไม่สามารถทำงาน หารายได้มาเลี้ยงตนเอง และไม่สามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้ดีเหมือนเดิม บุตรจึงต้อง เป็นหลักในการช่วยเหลือด้านการเงิน สิ่งของ และ การทำกิจวัตรประจำวันในขณะที่การให้เงินแก่บุตรจะ แปรผกผันกับอายุที่เพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุโดยผู้สูงอายุที่อายุเพิ่มขึ้น 1 ปีจะมีโอกาสให้เงินแก่บุตรลดลง 0.950 เท่า (ลดลง 5%) และความแตกต่างนี้มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สอดคล้องกับการศึกษา

ของ Verbrugge and Chan (2008) และ Rossi and Rossi (1990) ซึ่งความแตกต่างด้านอายุที่เกิดขึ้นนี้เกิดจากการทำงานเชิงเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุที่ยังอายุไม่มากนัก ยังสามารถอยู่ในระบบการทำงานและมีรายได้มากกว่าผู้สูงอายุที่อายุมากกว่า

สรุปและอภิปรายผล

แนวโน้มทางประชากรที่เห็นได้อย่างชัดเจนของประเทศไทยในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาที่มีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรของประเทศไทย คือ มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากรอย่างมาก เนื่องจากประเทศไทยสามารถลดภาวะเจริญพันธุ์ได้อย่างรวดเร็วทำให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก นอกจากนี้ในเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยก็มีการเร่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการย้ายถิ่นของ

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเพศและอายุกับการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร ปี พ.ศ. 2554

การแลกเปลี่ยนการ เกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุ กับบุตร	ความแตกต่างระหว่างเพศ			ความแตกต่างระหว่างอายุ			
	ชาย	หญิง	อัตราส่วน โอกาส (Odds Ratio)	60-69	70-79	80+	อัตราส่วน โอกาส (Odds Ratio)
การได้รับการเกื้อหนุน จากบุตร (ร้อยละ)							
ด้านเศรษฐกิจ	78.0	86.3	1.287***	78.0	88.5	88.8	1.051***
ด้านสิ่งของ	85.2	87.7	1.199***	85.0	88.8	88.4	1.046***
ด้านการดูแลในการทำ กิจวัตรประจำวัน	8.4	13.7	1.242***	34.9	53.3	67.0	1.020***
การให้การเกื้อหนุนแก่บุตร (ร้อยละ)							
ด้านเศรษฐกิจ	17.8	13.1	0.834***	18.6	11.2	9.0	0.950***

- หมายเหตุ: 1. ผู้วิจัยนำปัจจัยส่วนบุคคลอื่นของผู้สูงอายุมาเป็นตัวแปรควบคุมในการวิเคราะห์ ได้แก่ตัวแปรรุ่นปี สถานภาพสมรส จำนวนบุตรที่มีชีวิต ลักษณะการอยู่อาศัย การศึกษา สถานภาพการทำงาน การมีบำนาญ ภาวะทุพพลภาพ และเขตที่อยู่อาศัย
2. การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างเพศ ผู้วิจัยกำหนดให้เพศชายเป็นกลุ่มอ้างอิง
3. การวิเคราะห์ความแตกต่างด้านอายุ ผู้วิจัยใช้อายุเต็มปีในการวิเคราะห์ โดยควบคุมด้วยอิทธิพลของรุ่นปี (cohort) และการมีปฏิสัมพันธ์ของอายุและรุ่นปี (age x cohort)
4. *** หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

คนในชนบทเข้ามาสู่เมืองมากขึ้นโดยเฉพาะการย้ายถิ่นของวัยแรงงาน สิ่งที่ตามมาคือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ที่พบว่าผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพังสูงขึ้น และอาศัยอยู่บ้านเดียวกันกับบุตรลดลง ทำให้ผู้วิจัยมีความพยายามศึกษาแนวโน้มของประเด็นการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรและถือเป็นงานวิจัยชิ้นแรกที่ศึกษาประเด็นดังกล่าวโดยนำข้อมูลภาคตัดขวาง (Cross-sectional Data) ทั้งหมด 3 ปี คือ ปี พ.ศ. 2537 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2554 มาวิเคราะห์ ซึ่งข้อจำกัดที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของการศึกษาในครั้งนี้ คือ ข้อจำกัดด้านข้อมูล เนื่องจากข้อมูลที่นำมาใช้เป็นข้อมูลที่รวบรวม ณ ช่วงเวลาหนึ่งในแต่ละปีการสำรวจ ซึ่งการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งอาจไม่ได้เก็บจากกลุ่มคนกลุ่มเดิมผลการศึกษาจึงสามารถบอกได้เพียงแนวโน้มในภาพรวมของแต่ละปีและเนื่องจากการสำรวจแต่ละครั้งมีรายละเอียดของข้อคำถามที่นำมาใช้แตกต่างกัน ทำให้ไม่สามารถนำข้อคำถามแต่ละปีมาวิเคราะห์ผลได้ทันที

การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจ และสิ่งของที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตรไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนัก บุตรยังคงเป็นหลักในการช่วยเหลือด้านการเงิน และให้สิ่งของแก่ผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุหญิง และผู้สูงอายุที่อายุมากจะได้รับการเกื้อหนุนด้านเหล่านี้สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีลักษณะตรงกันข้าม แต่ในประเด็นของการดูแลปรนนิบัติในกิจวัตรประจำวัน พบว่า ผู้สูงอายุที่มีบุตรดูแลมีแนวโน้มลดลงค่อนข้างมาก ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงอายุปัจจุบันมีสุขภาพแข็งแรงกว่าผู้สูงอายุในอดีต ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มที่ยังสุขภาพแข็งแรงสามารถทำกิจวัตรประจำวันเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น โดยผู้สูงอายุหญิงและผู้สูงอายุที่อายุมากจะได้รับการดูแลการทำกิจวัตรประจำวันสูงกว่าผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยกว่า

นอกจากผู้สูงอายุจะเป็นฝ่ายรับการเกื้อหนุนแล้ว ผู้สูงอายุเองก็ยังมีศักยภาพในการให้การเกื้อหนุนแก่บุตรเช่นกัน ที่เห็นได้ชัดเจนจากการศึกษาในครั้งนี้ คือ การให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะนโยบายรัฐบาลที่มีการขยายระบบการให้เบี้ยยังชีพทำให้ผู้สูงอายุมีเงินเพิ่มมากขึ้นและสามารถแบ่งปันให้สมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะบุตรได้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุที่ยังมีอายุไม่มากที่จะเป็นผู้ที่ให้การเกื้อหนุนด้านการเงินแก่บุตร

จากประเด็นการได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรข้างต้นสามารถยืนยันความสำคัญของการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรที่ยังปรากฏอยู่ในสังคมไทย นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดความกตัญญูซึ่งเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดบทบาทของผู้ที่เป็นบิดามารดาและบุตร ทำให้บุตรยังคงบทบาทสำคัญในการดูแลเกื้อหนุนผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทย (Asis, Domingo, Knodel, & Mehta, 1995; Chan, 2005) ในขณะเดียวกันผู้สูงอายุยังเป็นผู้ให้การช่วยเหลือสมาชิกอื่นในครอบครัวอีกด้วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างคนต่างรุ่นในครอบครัว (Croll, 2006; Hermalin, Roan, & Perez, 1998; Sung, 2001) ซึ่งไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนที่ผู้สูงอายุจะอยู่ทั้งในฐานะผู้รับและผู้ให้การเกื้อหนุนสมาชิกในครอบครัว ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกันขึ้นภายในครอบครัว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบประเด็นที่น่ากังวล คือ การเกื้อหนุนด้านการดูแลที่มีแนวโน้มลดลงตามลำดับ เพราะฉะนั้นทางภาครัฐควรส่งเสริมนโยบายที่สามารถเป็นแรงจูงใจให้บุตรดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น เช่น นโยบายเกี่ยวกับการช่วยเหลือด้านการเงิน เช่น การลดหย่อนภาษีและการจัดหาที่อยู่อาศัยให้แก่บุตรที่ต้องดูแลบิดามารดาสูงอายุ รวมทั้งนโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรเวลาการทำงานสำหรับบุตรที่ทำงานอยู่ในระบบ ให้สามารถแบ่งเวลาเพื่อมาดูแลผู้สูงอายุได้ นอกจากนี้ควรหามาตรการการมารองรับในกรณีที่ผู้สูงอายุไม่มีบุตรที่จะมาดูแล หรือในกรณีที่บุตรต้องย้ายถิ่นออกไปทำงานยังพื้นที่อื่น เช่น การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุ โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุให้กับบุคลากรทางการแพทย์ และสมาชิกในชุมชน เพื่อให้สามารถเป็นแกนหลักในการดูแลผู้สูงอายุแทนสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการใช้ข้อมูลที่ได้มีการเก็บรวบรวมไว้แล้ว ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อแสดงสถานการณ์โดยรวมของแนวโน้มของการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนของผู้สูงอายุโดยจากผลการศึกษาที่ได้สามารถนำไปต่อยอดสู่การวิจัยในรูปแบบอื่น ได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติม เช่น ทักษะคติของผู้ให้และผู้รับการเกื้อหนุน รูปแบบของการเกื้อหนุนอื่น และปัจจัยที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการเกื้อหนุน นอกจากนี้ในอนาคตอาจจะศึกษาประเด็นนี้ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศ เพราะแต่ละประเทศจะมีสถานการณ์ด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมที่ส่งผลต่อการเกื้อหนุนที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

- จอห์น โนเดล นภาพร ชโยวรรณ และวิพรรณ ประจวบเหมาะ. (2554). **ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรต่อการอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในประเทศไทย ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก.
- จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ. (2552). **การสูงอายุทางประชากรและการอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในประเทศไทย: แนวโน้มในอดีต สถานการณ์ปัจจุบันและความท้าทายในอนาคต**. กรุงเทพฯ : กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก.
- วิพรรณ ประจวบเหมาะ และชลธิชา อัครนรินทร์. (2555). **การเปลี่ยนแปลงทางประชากร และข้อมูลสถิติที่สำคัญเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.) และวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัยทิพย์ รักจรรยาบรรณ. (2549). **การเกื้อหนุนของครอบครัวต่อผู้สูงอายุไทย**. บทความนำเสนอใน

การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2549.

- Antonucci, T. C., Jackson, J. S., & Biggs, S. (2007). "Intergenerational Relations: Theory, Research, and Policy". **Journal of Social Issues**. 63(4), 679-693.
- Asis, M. M., Domingo, L., Knodel, J., & Mehta, K. (1995). "Living arrangements in four Asian countries: a comparative perspective". **Journal of Cross Cultural Gerontology**. 10(1-2), 145-162. Doi : 10.1007/bf00972034.
- Bertrand, M., Mullainathan, S., & Miller, D. (2003). "Public Policy and Extended Families: Evidence from Pensions in South Africa". **The World Bank Economic Review**. 17(1), 27-50.
- Chan, A. (2005). "Aging in Southeast and East Asia: issues and policy directions". **Journal of Cross Cultural Gerontology**. 20(4), 269-284.
- Croll, E. J. (2006). "The Intergenerational Contract in the Changing Asian Family". **Oxford Development Studies**. 34(4), 473-491.
- Friedman, J., Knodel, J., Bui, T. C., & Truong, S. A. (2002). **Gender and Intergenerational Exchange in Vietnam**. PSC Research Report No. 02-529.
- Gibson, D. (1996). "Broken Down by Age and Gender: "The Problem of Old Women" Redefined". **Gender & Society**. 10(4), 433-448.
- Hareven, T. K. (1991). Synchronizing Individual Time, Family Time, and Historical Time. In J. Bender & D. Wellbery (Eds.), **Chronotypes: The Construction of Time** (pp. 167-182). Stanford : Stanford University Press.
- HelpAge International. (2000). **Gender and Aging: A Position Paper**. London : HelpAge International.
- Hermalin, A., Roan, C., & Perez, A. (1998). **The Emerging Role of Grandparents in Asia Elderly in Asia Report No. 98-52**.
- Knodel, J., Prachuabmoh, V., & Chayovan, N. (2013). **The Changing Well-being of Thai Elderly: An update from the 2011 Survey of Older Persons in Thailand: HelpAge International**.
- Lee, G. R., Netzer, J. K., & Coward, R. T. (1994). "Filial Responsibility Expectations and Patterns of Intergenerational Assistance". **Journal of Marriage and Family**. 56(3), 559-565.
- Lee, Y. J., & Xiao, Z. (1998). "Children's support for elderly parents in urban and rural China: results from a national survey". **J Cross Cult Gerontol**. 13(1), 39-62.
- Li, S., Feldman, M. W., & Jin, X. (2004). "Children, Marriage Form, and Family Support for the Elderly in Contemporary Rural China: The Case of Songzi". **Research on**

- Aging.** 26(3), 352-384.
- Lin, I. F., Goldman, N., Weinstein, M., Lin, Y.-H., Gorrindo, T., & Seeman, T. (2003). "Gender Differences in Adult Children's Support of Their Parents in Taiwan". **Journal of Marriage and Family.** 65(1), 184-200.
- Lopata, H. Z. (2002). "Widower, widow: How same? How difference?". **Gerontologist.** 42(4), 564-566.
- Mitchell, B. (2003). Life Course Theory. In J. J. Ponzetti (Ed.), **International Encyclopedia of Marriage and Family** (2nd ed., pp. 1051-1055). New York : Macmillan Reference.
- Morgan, D. L., Schuster, T. L., & Butler, E. W. (1991). "Role reversals in the exchange of social support". **Journals of Gerontology.** 46(5), S278-287.
- Ng, A. C. Y., Phillips, D. R., & Lee, W. K.-m. (2002). "Persistence and challenges to filial piety and informal support of older persons in a modern Chinese society: A case study in TuenMun, Hong Kong". **Journal of Aging Studies.** 16(2), 135-153.
- Rossi, A. S., & Rossi, H. R. (1990). **Of human bonding: Parent-child relations across the life course.** New York : Aldine de Gruyter.
- Spitze, G., Ward, R., Deane, G., & Zhuo, Y. (2012). "Cross-Sibling Effects In Parent-Adult Child Exchanges Of Socioemotional Support". **Research on Aging.** 34(2), 197-221.
- Sun, R. (2002). "Old Age Support in Contemporary Urban China from Both Parents' and Children's Perspectives". **Research on Aging.** 24(3), 337-359.
- Sung, K.-T. (1998). "An exploration of actions of filial piety". **Journal of Aging Studies** 12 (4), 369-386.
- Sung, K. T. (2001). "Family support for the elderly in Korea: continuity, change, future directions, and cross-cultural concerns". **Journal of Aging and Social Policy.** 12(4), 65-79.
- Turner, J. H. (1986). **The Structure of Sociological Theory.** 4th ed. The Dorsey Press.
- United Nations. (2013). **World Population Prospects: The 2012 Revision.** from United Nations.
- Verbrugge, L. M., & Chan, A. (2008). "Giving help in return: family reciprocity by older Singaporeans". **Ageing and Society.** 28(1), 5-34.
- Wolf, M. (1972). **Woman and the Family in Rural Taiwan.** Stanford: Stanford University Press.
- Zuo, D., Wu, Z., & Li, S. (2011). "Age and intergenerational exchange among older parents in rural China.International". **Journal of Social Welfare.** 20, S30-S46.

Translated Thai References

- Knodel, J., Chayovan, N. & Prachuabmoh, V. (2011). "Impact of population change on well-being of elderly in Thailand." **In Impact of Demographic Change in Thailand. UNFPA Thailand.** [In Thai]
- Knodel, J. & Chayovan, N. (2009). **Population Ageing and The Well-Being of Older Persons in Thailand: Past trends, current situation and future challenges. UNFPA Thailand.** [In Thai]
- Prachuabmoh, V. & Asavanirandorn, C. (2012). "Demographic Transition and Key Aging-related Statistics". **In Situation of the Thai Elderly 2011. Bangkok : Foundation of Thai Gerontology Research and Development Institute and College of Population Studies Chulalongkorn University.** [In Thai]
- Rakchanyaban, U. (2006). **Family Support for the Thai Elderly. Paper presented at the 2006 National Conference on Population Studies.** [In Thai]